

DİN PSİKOLOJİSİNDE KONU VE METOT PROBLEMİ

Doç.Dr. Erdoğan FIRAT

Konu ve metot ilmi disiplinlerin her zaman en önemli problemlerinden olmuştur. Çünkü herhangi bir ilim kolu öncelikle çalışma alanını, konusunu, araştırmaya ve inceleme metodunu veya metotlarını belirledikten sonra diğer ilim kollarından farklı olduğunu; tesbit ettiği alan ve konuda kendisinin daha geçerli ve teferruatlı bilgiler toplayıp değerlendirebileceğini iddia edebilir. Yeni gelişmekte olan ilim kolları konu ve metot açısından kendilerini sağlam bir zemine dayandırmak ve bu zemini her zaman sağlam olarak muhafaza edebilmek için konu ve metot meselesine zaman zaman yeniden eğilir ve bu suretle sapmalardan kendilerini korumak isterler.

Din Psikolojisi hâlâ varlığını isbata çalışan çok genç bir ilim dalıdır. Üstelik din gibi son derece karmaşık bir alanı hem iyi anlamak ve hem de ilmi olarak yorumlayıp değerlendirmek gibi oldukça zor bir göreve talip olmuştur. İşte bu görevin başarılmasının zorluğundan kaynaklanan bir endişe ve yeniden var olduğunu kendi kendine ifade etmek ihtiyacının yönlendirdiği bir fikirle Din Psikolojisinde konu ve metot probleminden söz açmak istiyoruz.

Probleme kavramlar açısından yaklaşmanın faydasına inandığımız için öncelikle kavramlara bir göz atalım :

Kavramlarımız, din, psikoloji, konu ve metot kavramları ile bu kavramların ifade ettikleri hususların birbirleri ile münasebetinin durumunu belirten problem (mesele) kavramıdır.

Önce din kavramından başlayalım. Hemen şunu belirtmek yerinde olacaktır ki, bu kelimeye herkesin üzerinde birleşebileceği bir tarif verebilmemiz mümkün değildir¹. Din kelimesine verilen mânâlar her ilmi disiplinin kendi konu, metot ve amaçlarına göre değişiklik göstermektedir. Başka bir ifade ile söyleyecek olursak her ilmi disiplin insana ve topluma bakış açısına göre bir tarif yapmaktadır. Meselâ bir sosyoloğa sorarsanız "Din, insanların çeşitli toplumlarda meydana getirip geliştirdikleri müesseseler, pratik uygulamalar ve inançlar manzumesidir." diyecektir. Bir kelâmcı konuya daha farklı bir açıdan

bakacak ve "Din, insanları iyiye, doğruya, güzele yöneltmek için Allah tarafından gönderilen ilâhî kanunların bütünüdür." diye tarif edebilecektir. Konuya daha derinliğine bir açıdan bakan bir psikolog "Din, ilâhî olduğu kabul edilen bir varlık huzurunda tek başına duran insanın duyguları, davranışları ve yaşadığı tecrübelerdir" ² şeklinde anlayabilecektir. Dine daha değişik açılardan bakan bir kısım kişiler de "Din, kritik ve bilimsel olmayan bir düşünüşün mahsulü olan ve ilkel insanın yaşayış ve düşünüşünden devrimize kadar gelen bir kalıntı hatta patolojik bir belirtidir." fikrini ileri sürebilecektir. Bütün bunlar "din" kelimesinin tam olarak neyi ifade ettiğinin son derece karmaşık olduğunu göstermektedir. Çünkü din esas itibarıyla insanın içinde geçen sübjektif ve ferdî bir hali ifade etmektedir. Ayrıca din kavramı birçokları tarafından değer ifade eden bir kavram olarak kabul edilmektedir. Dine bu açıdan bakılacak olursa, merkezinde Tanrı vardır, kaynağı inançtır, semâvî dinlerde vahye dayanır, objeleri değerlerdir ve insan ruhuna huzur ve mutluluk sağlamayı gaye edinir ³.

Bütün bunlardan anlatmak istediğimiz şudur : Din kelimesine verilen mânâ onu tarif eden kişinin gayesine göre değişmektedir. Bir dindar için, bir kelâmcı için, bir mutasavvıf için dine verilen mânâlar farklı olduğu gibi dini incelemek isteyen bir sosyolog için, bir antropolog için, bir psikolog için de farklı mânâlar vardır. Dinle ilgilenen herkes onu kendi alanı ve amaçları doğrultusunda tarif etmek temâyülündedir.

Psikoloji kelimesiyle ifade edilmek istenilen mânâ daha açıktır. Bilindiği gibi, bu ilim dalının ele aldığı konular önce felsefe içinde mütalaa edilmekte iken XIX. yüzyılda tabiat ilimlerinde ortaya çıkan çalışma ve araştırma metotlarının diğer alanlarda da uygulanmaya başlanması sırasında müstaklil bir ilim dalı hüviyetini kazanmaya başlayan disiplinlerden birinin adıdır. Bir tarih vermek gerekirse 1879 yılında Wilhelm Wundt'un Leibzig'de ilk psikoloji laboratuvarını kurduğu tarihten itibaren bu disiplinin diğer ilim dalları arasındaki yerini almaya başladığını söyleyebiliriz. İlk kuruluş yıllarında felsefî düşünceye bağlı olarak faraziyeler incelenmekte idi. Ruhla beden arasındaki ilişkiler araştırılıyor ve pozitivist görüşlerle deneyler yapılıyordu. Bu yapılırken de alan geniş tutuluyor, insan, hayvan, ve hatta sinir sistemine sahip bütün canlılar araştırma konusu oluyordu. Bu arada insana farklı bakış açıları yüzünden çeşitli psikoloji akımları doğmuştur. Strukturculuk, Fonksyonculuk, Geştaltçılık, Davranışçılık, Psikanalitik ekoller ⁴ bu görüş farklılıklarının sonucu olarak or-

DİN PSİKOLOJİSİNDE KONU VE METOT PROBLEMİ

taya çıkmışlardır. Bundan dolayı psikolojide uzun zaman konu ve metot bakımlarından birlik sağlamak mümkün olamamıştır. Psikolojinin bu durumu Prof. Dr. Bedii Ziya Egemen 1949 yılındaki bir makalesinde şöyle ifade etmektedir : "Psikolojinin dünü ve bugünü içindeki mevzu, metot ve istikamet kavgalarının esaslı bir kısmı ve hatta mih-rakı, onun nasıl bir ilim olması gerektiği meselesinde toplanmaktadır. Yarım asırlık bir tecrübe, büyük ve beyhude münakaşalar yetmemiş olacak ki, aynı meselenin zamanımızda da hortladığına şahit oluyoruz. Bazıları bu münakaşaları ve elde edilen iyi ve kötü neticeleri bilmezlikten gelerek psikolojiyi tabii ilimler istikametine sürüklemeye, kimisi onu mânevî ilimler tasnifine sokmağa, bazıları da bir sanat olarak tanıtmaya yeltenmektedir. Birbirlerine zıt anlayışlar arasında âdetâ bir oyuncak haline giren bu genç ilmin bu yüzden nasıl bir israfa uğradığını, bilhassa mevzu ve metot bakımlarından tam bir istikrar-sızlık içinde yüzdüğünü tahmin güç olmasa gerek. Bugünkü Psikoloji literatürü arasında ufak bir dolaşma şaşkına dönmek için kâfidir" ⁵. B.Z.Egemen, 1952 yılında neşredilen "Din Psikolojisi" adlı eserinin "Tarihi Giriş" bölümünün ilk cümlesinde de şöyle diyor : "Ekseriya birbirine zıt cereyan ve istikametlerin esiri olan psikoloji ilmi, mevzu, saha ve hudut meseleleri üzerinde bir vuzuha varmış olmaktan henüz uzaktır. Vâkıa umûmî psikolojinin geniş tutulan hudutları içine giren müşterek mevzular, araştırmalar hatta neticeler yok değildir. Fakat bunlar sayı itibariyle muayyen ve mahdut olduktan başka, ana meselelerin etrafında, bazan da dışında kalırlar. Metot, mevzu, saha ve hudut gibi esaslı ilgilendiren meseleler, psikolojinin bugün de çetin konularıdır." ⁶.

Bu sözlerin söylenmesinden bu yana 30 seneden fazla bir zaman geçmiş bulunuyor. Bu zaman zarfında psikolojinin, bütün meselelerini hallettiği, özellikle konu ve metotta bütün ekollerce benimsenen bir birliğe vardığını söyleyebilmek tabii ki mümkün değildir. Gerçi çeşitli psikoloji ekolleri arasındaki eski tartışma ve çekişmeler şiddetini kaybetmiştir fakat, tam bir birliğin ortaya çıktığını söylemek için vakt henüz erkendir. Bununla beraber araştırmalar sürdürülmüştür ve sürdürülmektedir. Bu araştırmalar bir taraftan genel vasıflar, diğer taraftan fertler arasındaki farklar açısından yapılmıştır Normal, anormal, yetişkin, çocuk, çeşitli sosyal gruplar ele alınmıştır ⁷. Bu suretle konu, amaç ve metot bakımından meydana çıkan farklar çeşitli psikoloji dallarının doğmasına sebep olmuştur. Böylece bugünün psikolojisi, çeşitli dallarıyla konularını hem teorik olarak inceleyen hem de

çeşitli teknikleri uygulayan bir ilim olarak varlığını kabul ettirmiş bulunmaktadır.

Genel olarak söyleyecek olursak, bütün dallarıyla psikoloji, insanın şuur hallerini ve davranışlarını incelemektedir, bunların menşelerini ve kanunlarını açıklamaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de birtakım metotları kullanmaktadır. Bu metotlardan bazıları kendine has metotlardır, bir kısmı da ilgili olduğu komşu disiplinlerden alınmış metotlardır.

Din kelimesi ile psikoloji kelimesinin kavram olarak neyi ifade ettiklerini böylece çok genel olarak ele aldıktan sonra birbirleri ile ilgilerinden de ana hatlarıyla söz etmek gerekecektir.

Yukarıda din kelimesinin kavram olarak neyi ifade ettiğinden söz ederken merkezinde Tanrı'nın bulunduğunu, kaynağının inançta olduğunu ve vahye dayandığını, objelerinin değerler olduğunu, insan ruhuna huzur ve mutluluk vermeyi gaye edindiğini söylemiştik. Şimdi psikoloji ile din arasında ilgiyi anlayabilmek için din ile ilim arasında yukarıdaki esaslar bakımından bir karşılaştırma yapalım : Dinin merkezinde Tanrı'nın bulunmasıyla mukabil, ilmin merkezinde insan yer almaktadır. Kaynağı akıldadır ve araştırmalarında kendi metotlarına dayanır, objeleri kendi vardığı sonuçlardır, amacı da insana müreffeh bir hayat sağlamaktır ⁸.

Şimdi din ile psikolojiyi yanyana koyarak Din Psikolojisinden söz edelim. Bu iki kavramı yanyana koyunca Din Psikolojisinin, din ile psikoloji arasında bir sınır alanında bulunduğu hemen anlaşılabilir. Yani din psikolojisi, kısmen psikolojiye, kısmen de dine ait bir alanın içinde bulunmaktadır. Başka bir deyişle, din psikolojisi, genel psikoloji ile teolojinin normatif disiplinleri arasında bir sınır sahasındadır. Psikolog din alanında araştırma yapma konusunda genellikle çekimser davranmaktadır. Çünkü o, insan şuuru ve davranışlarının incelenmesinde ilmi metotları uygulamaya çalışır. Ancak, insan davranışlarının en karmaşık tarafı dinî hayatın meydana getirdiği yönüdür. Ayrıca tabiat ilimleri ile uğraşan bilginler, dinî hayattan daha az karmaşık alanlara ait psikolojik sonuçları bile küçümsemektedirler. Bu tutumu gören psikolog da dine yaklaşırken oldukça çekimser ve ihtiyatlı davranmak lüzumunu hissetmektedir. Hatta çoğu zaman ilmi prensiplere ters düşmemek için dini incelemekten kaçınmaktadır. Buna karşılık dinî ilimlerde ihtisaslaşmış olanların da modern ilim metotlarını kullanma bilgi ve alışkanlığı yoktur. Meselelerin nazari olarak incelenmesinde, eski doküman ve el yazmalarının

DİN PSİKOLOJİSİNDE KONU VE METOT PROBLEMİ

incelenmesinde beceriklidirler fakat, yaşanmış ve yaşanmakta olan dinî hayatın incelenmesinde bugün kullanılan gözlem, deney v.b. gibi metotlara vukufu yoktur. Üstelik onlara göre, psikolojinin dine bakışında bir soğukluk vardır⁹. Ayrıca dinle ilgili çok ince ve çok önemli konular katı bir objektiflikle ele alınmamalıdır. İşte bu farklı bakış açıları yüzünden din psikolojisi alanında yapılan araştırmalar, psikolojinin diğer dallarında olduğu kadar süratli bir artış göstermemiştir. Bu sebeple din psikolojisinin mazisi ancak yüzyılımızın başına kadar gidebilmektedir. Bir tarih vermek gerekirse bu 1899 yılıdır. Amerika'da E.D.Starbuck "Din Psikolojisi" adlı eserini ilk defa bu yılda yayınlamıştır. Din Psikolojisi alanında en önemli eserlerden biri olarak bilinen W.James'in "Dini Tecrübenin Çeşitliliği" adlı eserinin yayınlanması Starbuck'un kitabından daha sonradır, yani 1902 yılıdır. Din Psikolojisi alanında modern araştırmalar bu yüzyılın başında ortaya çıkabilmiştir.

Din teolojik bir yaklaşımla değil de, insan davranışlarının, inançlarının, içe ait tecrübelerinin bir fenomeni olarak ele alınca psikolojinin ve diğer sosyal bilimlerin konusu haline gelebilmiştir¹⁰.

Psikoloji, ferdin yaşayış ve davranışlarını etkilemesi sebebiyle dinle ilgilenmektedir ve öncelikle genel hatlarıyla onu tasvir etmek durumundadır. Ancak bu konuda onun tutumu normatif ilimlerden farklıdır. Yani konusunu değer ve gerçeklik yönünden ele almaz. Mademki insan, dinle ilgili bir düşünceye, duyguya sahip olduğunu söylemektedir ve davranışlarıyla bunu göstermektedir o halde psikoloji, bu yaşayışı incelemek durumundadır. Bu noktaya gelmesi kolay olmamıştır. Çünkü psikoloji içindeki bazı ekollerin din hakkında olumsuz değerlendirmeleri olmuştur. Bütün bunlara rağmen, Th.Ribot'nun da belirttiği gibi, "imân ve din duygusu bir hayal ve hatadan ibaret bile olsa, hayal ve hata da ruhsal bir hal olduğundan, psikoloji bu bakımdan olsun dinî yaşayışı incelemek zorundadır" sonucuna varmıştır¹¹.

Dinden bahseden fertler Allah'la ilgilenmekte olduklarına göre psikoloğun da bu kavramdan uzak kalması mümkün değildir. Gerçi Allah'la ilgilenmesi ferdin düşüncesi, duygusu ve davranışı münasebetiyedir. Yani psikolog bu konuya fert açısından bakmaktadır. Hiçbir zaman bir kelâmcı, bir felsefeci gibi Allah'ın varlığı, yokluğu, mâhiyeti gibi konularla değer yönünden ilgilenmemektedir.

Din Psikolojisinde konu ve metodun bir problem mâhiyetini alması din ve psikoloji kavramlarının birbiriyle münasebetinden doğmuştur. Yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi problemin en önem-

li kaynakları, din kelimesine verilen çeşitli mânalar ve psikoloji içindeki çeşitli ekollerin insana farklı bakışlarıdır.

Din Psikolojisi ferdin dinî hayatını incelemektedir. Yani, fertteki dinî yaşayışın ruhî yapısını kavramaya çalışmaktadır. Dinin fert ruhundaki tecellisini, subjektif tarafını araştırmaktadır. Aynı zamanda dinlerin sosyal yaşayış ve davranışlar üzerindeki tesirlerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Dinî yaşayışın diğer ruh fonksiyonlarıyla ilgilerini tesbit ve tayin etmeye gayret etmektedir. İnsanın her bakımdan bir bütün olduğunu bilerek dinî yaşayışların, psişik hayatın akışı içindeki yerini ele alıp araştırmaktadır ve aynı zamanda dinî fenomenlerin kendi aralarındaki münasebetlerini de tesbit etmeyi konusu içinde görmektedir.

Din Psikolojisinin konusunu genel hatlarıyla belirttikten sonra bu konunun incelenmesinde takip edilecek metotlara geçebiliriz. Bilindiği gibi metot, konunun mâhiyetine ve maksada göre değişir. Hangi metodun ne zaman ve nerede kullanılacağını ele alınan konunun özelliği tayin eder. Din Psikolojisinde metodun da problemin içinde bulunması aslında konusunu etkileyen ve problem haline getiren faktörlerle yakından ilgilidir. Din Psikolojisinin konusunu incelerken ilim adamının ve din adamının bakış açılarının birbirine yaklaşması araştırma ve çalışmalarındaki verimi arttıracaktır. Aslında din adamı ve ilim adamının farklı tutumlarının birbirine benzeyen tarafları da vardır. İlim adamının ilim hakkındaki inancı ile din adamının din hakkındaki inancı arasında benzerlik vardır. İlim adamı, ilmin zaman içinde herşeyi aydınlatacağına ve isbat edeceğine inanır ama, bu inancını hemen isbat etmeye gücü yoktur. Bununla beraber araştırmalar yaparak, deneyler yaparak ve elde ettiği verileri anlamlı bir şekilde birbirine bağlamaya çalışarak tam ve gerçek bilgiyi elde etmek için uzun ve yorucu çalışmalarda bulunur. Bir dindar veya din adamı da inandığı hususları isbat edemez ama inanır. İnancına uygun hareket edebilmek için de çeşitli yorucu faaliyetlerde bulunur¹². Davranış ve tutumlarında bu benzerliklerin bulunduğu ilim adamı ve din adamı için bizce en önemli olan husus katılığın ve müsamahasızlığın bırakılmasıdır.

Dinin ilmi olarak çalışılması demek her türlü önyargıdan uzak olarak bu konunun incelenmesinde modern ilim metotlarının uygulanması demektir.

Din Psikolojisinin konusunu en kısa bir ifade ile "dinî yaşayış" olarak tarif etsek bile bu konuyu incelemek için çeşitli metotlara baş-

DİN PSİKOLOJİSİNDE KONU VE METOT PROBLEMİ

vurulmasının gerektiğini kabul etmek güç değildir. Çünkü konu oldukça komplekstir ve Din Psikolojisi dinî yaşayış yanında birçok dinî tezâhür ve dinî kaynağı ele alıp incelemek durumundadır.

Din Psikolojisinin, metot bahsinde genel psikolojideki metotları takip etmesi tabiidir. Psikolojide, insanın şuur hallerini ve davranışlarını incelemek için birtakım metotlar öne sürülmüş ve kullanılmıştır. Gözlem, içgözlem, deney, test, klinik metot, psikkanaliz, fenomenolojik ve istatistik metot bunlardandır. Psikolojide kullanılan bu metotlar hakkında, ekoller arasında uzun süren münakaşalar olmuştur. Hatta bu çekişmeler o kadar şiddetli olarak cereyan etmiştir ki, mesele, psikolojinin bilimsel muhtariyetinin derecesi hakkında değerlendirmelere kadar vardırılmıştır. Münakaşaların esas merkezi özellikle içgözlem metodunun geçerliliği konusunda olmuştur. W. James'in, içgözlem metodunun psişik yaşayışları anlamadaki önemi hakkındaki görüşü ile Watson'un temsil ettiği "dıştan gelen uyarıcılara cevap veren canlının, objektif olarak gözlenebilen tepkilerinin incelenmesi" olarak öne sürülen görüş uzun zaman birbirinin karşısında yer almıştır. Testler metodu hakkında da tenkitler yapılmıştır. Bugün artık bu münakaşalar eski şiddetini kaybetmiştir, hatta aktüalitesini kaybetmiştir. Aslında bu münakaşa ve çekişmelerin faydası olmuştur. Zira tenkitler sayesinde metotların sınırları ve hatları ortaya çıkmış, yeniden gözden geçirilmeleri mümkün olmuştur.

Din Psikolojisi, konusunun özelliğine uygun olarak başta içgözlem metodu olmak üzere genel psikolojide takip edilen metotlardan bünyesine ve konusuna uygun her metodu kullanmaya taraftar olmuştur. Din Psikolojisi, genel psikoloji içinde cereyan eden metot münakaşalarından etkilenmemiş değildir. Ancak, bir metot çekişmesi içinde kaybolmadan konusunu incelemek zorundadır. Hatta bugün, sübjektif şuur halini, ferdin derûnî hayatını inceleyebilmek için yeni ilmi metotlar düzenlemeye gayret sarfedilmektedir. Psikolojide Watson'un başı çektiği Davranışçılığın, insanı etkiye tepkiye tepki gösteren canlı bir reaktör gibi kabul eden görüşü eski tahakkümünü kaybetmiştir. Bugün Din Psikolojisi, ferdin dinî yaşayışını ve bu yaşayışın ruhî strüktürünü tasvir etmekle kalmayıp bu yaşayışı tahlil etmeye başlamıştır.

Dinî yaşayışın tasviri ve tahlili için dayanılan temel verilerin özelliği de metodun tayin ve tesbitinde önemli bir husustur. Kompleks bir karakter taşıyan ruhî hallerin araştırılmasında ilk akla gelecek yol, insanın kendi benliğinde yapacağı gözlemlerdir. Bunun içindir ki,

dinî yaşayışın anlaşılmasında içgözlem vazgeçilmeyecek bir yoldur. Dindarların kendi iç müşahedelerine dayanarak meydana getirdikleri otobiyografiler, büyük dinî şahsiyetlerin dinî yaşayışlarının ifadeleri sayılan eserler incelenmesi gereken malzelerdendir. Dinî şahsiyetlerin yaşayışlarını tasvir eden ve dış müşahedelerine dayanarak başkaları tarafından meydana getirilmiş eserler de yukarıda zikredilenlerle birlikte ve mukayeseli olarak ele alınıp incelenmesi icabeden kaynaklardır. Objektif karakteri olan ve dinî yaşayışın ifadeleri kabul edilebilecek her türlü sanat eseri, dinî âyinler, dinî örf ve âdetler Din Psikolojisinin ele alıp incelemesi gereken hususlardır.

Böylece Din Psikolojisi, hem ferdin kendi içgözlemine dayanarak dinî yaşayışı hakkındaki sözlü ve yazılı ifadeleri, hem de ferdin davranışlarını dışarıdan müşahede eden ikinci şahısların tesbit ve ifadelerini ele almak durumundadır. Bu suretle dinî yaşayışın hem ferdin içinde yaşamış olduğu tecrübe tarafı, hem de dışa akseden ifade ve davranışlarını tasvir ve tahlil etme imkânı bulunabilir.

Tabiat ilimlerinde uygulandığı şekliyle deney metodunun psikolojiye uygulanamayacağı anlaşılmıştır. Zira W.James'in ifade ettiği gibi "Şuur devamlı bir akış halinde bulunduğundan statik usullerle kavranması mümkün değildir". Genel Psikolojide durum böyle olunca Din Psikolojisinde konusunun kompleksliği sebebiyle, tabiat ilimlerinde uygulandığı şekliyle deney metodunun kullanılabilmesinin mümkün olamayacağı da son derece tabiidir. Ancak amprik bazı usullerin kullanılması suretiyle, gözlem ve içgözlem metoduyla elde edilen verilerin tasvir ve tahlilindeki boşluklar doldurulabilir, eksiklikler giderilebilir, fertlerin dinî yaşayışları hakkında bazı genellemelerin yapılabilmesi mümkün olabilir. Anket, mülakat ve istatistik metotlar da buna hizmet edecektir.

Eski ve katı tecrübecilikte ısrar etmenin sonuç vermediği bugün anlaşılmış bulunmaktadır. Bundan dolayı Din Psikolojisi, iç ile dışı birbirine bağlayan bir gözlem metodunu ana metot olarak kabul etmek zorundadır. Fakat bu, diğer metotların terkedilmesi manasında değildir. Dinî kaynakların özelliklerine göre çeşitli sonuçlara ulaşılması mümkün olabilir. Çünkü dinî yaşayışta ferdin içinde geçen bir tecrübe tarafı, bir de ferdin dışına akseeden tezâhürleri vardır. Bu iki hususun önce yapısı ve motivasyonu, sonra da birbirleri ile münasebetlerinin bir bütünlük içinde incelenmesi gerekmektedir.

O halde bir din psikoloğunun araştırmak durumunda bulunduğu ve dinî yaşayışı anlamada kullanacağı kaynakları, ferdin din hakkın-

DİN PSİKOLOJİSİNDE KONU VE METOT PROBLEMİ

da takındığı tavırların gözlemlenmesinden elde edilen bilgiler, din ile ilgili sözlü ifadeler, serbest ve klinik tipte yapılan mülâkatlardan alınan cevaplar ve şahsî dokümanlardır.

Bu kaynaklardan şahsî dokümanlar, dinî yaşayış ve iç tecrübenin bizzat ferдин kendisi tarafından yapılmış olan kayıtlarıdır. Bu dokümanlar, samimiyet, maksat, aslına uygunluk ve psikolojik geçerlik bakımından değişik durumundadırlar. Bazıları alelâde olmakla birlikte bazısı da insan hayatının en derin ve mânâlı taraflarını aksettirebilirler. Bunlar genellikle çeşitli yaşayışlara ait karmaşık şuur hallerini aksettiren ve ferдин içgözlemine ait yazı ve eserlerdir. Otobi-yografler, hatıratlar, sanata ait eserler bunlardandır.

Psikolog için önemli olan, ferдин dinî hayatı hakkındaki içgözleminin ne olduğunu samimiyetle ve aslına uygun biçimde anlatmasını sağlayabilmektir. Ayrıca dinî yaşayışın dışı akseden tezahürlerini de sistemli bir şekilde tesbit ederek bir bütünlük içinde tasvirini yapabilmesi gerekir. Bunların gerçekleşmesi için de bazı tekniklerin kullanılması lazımdır. Bu sebeple bugün, serbest ve klinik tipte yapılan mülâkatlar ve anketler belli tekniklerle yapılmaktadır ve gün geçtikçe bu metotların daha verimli hale gelebilmesi için gayret sarf edilmektedir.

Buraya kadar anlatılanlar, psikolojinin ve özellikle din psikolojisinin hem konu hem de metot bakımından bir gelişme süreci içinde bulunduğunu göstermektedir. Problemin halledilmiş olduğunu bugün için de söyleyemiyoruz. Bu problem aslında psikolojiden başka birçok ilmî disiplinde değişik derecelerde mevcuttur. Fakat, problemin varlığı hiçbir zaman ilmî araştırmaların bırakılmasını icabettirmez. Nitekim fizikte meselâ bir elektrik devresi keşfedildiği zaman çok şey ifade etmekle beraber, bugünün uzay teknolojisine kadar gidebileceği de o zaman tahayyül bile edilemezdi. Sistemli çalışma ve araştırmalar sayesinde bugünkü seviyeye gelinmiştir. Diğer ilmî disiplinlerde ve sosyal ilimlerde de bu böyledir. Metotların gün geçtikçe gelişmesi elde edilen bilgi birikimi ile insan denilen ve çok karmaşık olan varlığın sırları yavaş yavaş ortaya çıkarılacaktır. İnsanın maddî yapısı ile ilgili bazı hususlar bugün ortaya çıkarılabilmektedir. Bundan daha yarım asır evvel meselâ kanın terkibi ile ilgili pek az bilgi vardı. Bugün kan gruplarından tutunuz da kanın içindeki çeşitli maddeler ve oranları hakkında pek çok bilgiye sahip olunmuştur. Ruhsal yapı ile alakalı olan sinir sistemine ait özellikler gün geçtikçe bilgi alanımıza girmektedir. Bu suretle insanın beden ve ruhu arasındaki münasebetler, yapılan

çalışmalar ve sabırlı araştırmalar sayesinde daha iyi anlaşılacaktır.

Din Psikolojisinde konu ve metot probleminin pek çok yönünün mâhiyeti bugün anlaşılmiştir. Bu alanda yapılacak araştırmalar problemin halledilemeyen yönlerini açıklığa kavuşturacaktır. Din Psikolojisi artık emekleme dönemini geride bırakmaktadır. Daha süratli gelişebilmesi için bir yandan insanın dinî hayatına ilgi gösteren psikologların çoğalması, diğer yandan modern ilim metotlarına vâkıf, sabırlı ve çalışkan ilâhiyatçıların sayılarının artması gerekmektedir.

DİPNOTLAR

1. Bkz.Recep Yaparel, "Din Tarifi Mümkün mü?", D.E.Ü.İläâhiyat Fakültesi Dergisi, 1987, IV, ss.403-419.
2. W.James, The Varieties of Religious Experiences, New York: Modern Library, 1902 (1929).
3. W.Wolf, nakleden W.H.Clark, The Psychology of Religion, New York: 1958, s.29.
4. Bu konuda bakınız. Feriha Baymur, Genel Psikoloji, Ankara 1973 (2.Baskı), ss. 285-303.
5. Bedîî Ziya Egemen, "Psikolojinin Saha, Vazife ve Sınırları Üzerinde Tenkidî Bir Araştırma", A.Ü.D.T.C.Fakültesi Dergisi, 1949,C.:VII (4), ss.681-701.
6. E.Z.Egemen, Din Psikolojisi, Ankara 1952,s.7.
7. Bkz. M.Reuchlin, Psikoloji Tarihi (çev.: Selmin Evrim), İstanbul 1964.
8. W.Wolf, nakleeden W.H.Clark, The Psychology of Religion, New York: 1958, s.29.
9. W.H.Clark, a.g.e., s.5.
10. W.Wolf, aynı yer.
11. Th.Ribot, Hissiyat Ruhiyatı (çev.: M.Şekip Tunç), İstanbul 1927, C.:2,s.112.
12. W.H.Clark, a.g.e., s.30.

DİN PSİKOLOJİSİNDE KONU VE METOT PROBLEMİ

(Summary)

THE PROBLEM OF METHOD AND SUBJECT-MATTER IN THE PSYCHOLOGY OF RELIGION

The subject- matter and methodology have been an important problem for any kind of science or discipline. In order to avoid an interference with other scientific research areas and obtain valid and reliable results, subject-matter and/or methods must be checked time to time.

The scientist or researcher needs to revise the concepts so as to throw more light on the problem. For example, it must be decided that what such terms as religion, psychology, subject-matter, method and problem mean.

Also, the interaction between religion and psychology or science by and large is an important factor in bringing out the problem.

Psychology and the psychology of religion have a certain developmental process in the history of science.

Some schools or systems emerged in psychology have different viewpoints concerning method and subject-matter. But nowadays, discussions on this problem have lost velocity.

It seems that the psychology of religion is open to all kinds of methods and technics used in psychological research but together with this approach, it needs to accept the observation which compiles internal and external aspects of personality as main method while doing research.

The psychology of religion uses and evaluates data gathered by observing or measuring the attitudes toward religion, verbal expressions related to religion, information obtained through clinical interviews in order to describe and analyze the religious life of an individual.

Although some aspects of the problem have been understood, further research in this field will throw light on other unsolved aspects of the problem in the future.

Today the psychology of religion requires more psychologists interested in religious life of man and also studious, patient and well-informed theologians in modern scientific methods.